

УДК 327.5(4):351.86(474)

Балтійський вимір Європейської політики безпеки та оборони

М.Л. ГЛАДИШ, О.А. КРАЄВСЬКА

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна,

E-mail: mgladysh@ukr.net

Авторське резюме

У статті досліджуються причини виникнення і розвиток Європейської політики безпеки і оборони (ЄПБО), її переваги та недоліки в умовах формування та реалізації Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС (СЗППВ). З'ясовано трансформацію ЄПБО за Лісабонським договором та перспективи її функціонування на європейському континенті. Особлива увага приділена питанням вдосконалення Європейської політики безпеки і оборони в контексті нових загроз регіональній і глобальній безпеці.

Проаналізовано місце та роль балтійських країн в Європейській політиці безпеки і оборони. Розглянуто позицію балтійських держав в НАТО, що базується на більшій довірі до інститутів НАТО та тісній співпраці зі США. В процесі дослідження встановлено, що балтійські країни, будучи членами НАТО та ЄС, а відповідно і учасниками ЄПБО, основним гарантом своєї національної безпеки вважають США. Однією з причин цього є відсутність довіри у здатності ЄПБО протистояти сучасним загрозам. Військова потужність ЄС без військової підтримки США вважається практично безперспективною для них. Проте, свою роль вони вбачають саме у координації співпраці між НАТО та ЄС у галузі безпеки та оборони. Естонія, Латвія і Литва хочуть бути «натовцями в Європейській політиці безпеки і оборони».

Висвітлено основні загрози та виклики безпеці балтійських країн на сучасному етапі, зокрема потенційно можливу агресію з боку Росії, яка поширюється через провідні ЗМІ як реакція на ідею захисту російськомовного населення балтійських країн та встановлення «геополітичної рівноваги через їхнє повернення до сфери впливу Росії».

Ключові слова: Європейська політика безпеки і оборони (ЄПБО), ЄС, європейська безпека, національна безпека, загрози та виклики безпеці, балтійські країни, Російська Федерація.

Baltic dimension of the european security and defence policy

M.L. GLADYSH, O.A. KRAYEVSKA

Ivan Franko national university of Lviv, Lviv, Ukraine, E-mail: mgladysh@ukr.net

Abstract

The causes and development of the European Security and Defence Policy (ESDP), its advantages and disadvantages in the process of formation and implementation of the Common Foreign and Security Policy of the EU (CFSP) are explored in the article. Transformation of ESDP according to Lisbon Treaty and the prospects of its operation in Europe are highlighted. Special attention is paid to the issues of improving the European Security and Defence policy in the context of new threats to regional and global security.

The place and role of the Baltic States in the European Security and Defence Policy are analyzed. The position of the Baltic States in NATO, based on greater confidence in the institutions of NATO and close cooperation with the United States is considered. It has been found out that the Baltic States, being members of NATO and the EU, and therefore the parties of ESDP, consider the USA as the main guarantor of their national security. One reason is the lack of confidence in the ability of ESDP to confront modern threats. Military power of the EU without military support of the USA is considered almost hopeless for them. However, their role might be the coordination of cooperation between NATO and the EU in the field of security and defence. Estonia, Latvia and Lithuania want to be «The NATO forces in the European Security and Defence Policy».

The basic threats and security challenges for the Baltic States nowadays are defined, including possible aggression from Russia, which is broadcasted through the mainstream media as a reaction to the idea of protecting Russian-speaking population of the Baltic States and the establishment of «geopolitical balance through their return to the Russian sphere of influence».

Keywords: European Security and Defence Policy (ESDP), the EU, European security, national security, threats and security challenges, the Baltic States, Russian Federation.

Постановка проблеми. Російська військова агресія проти України стала найбільшим викликом європейській безпеці з часів закінчення «холодної війни» і викликає велике занепокоєння як у держав Центрально-Східної Європи, так і у балтійських країн, які можуть стати потенційними об'єктами вторгнення. Причиною цього є те, що Литва, Латвія та Естонія є сферою

особливих геополітичних інтересів Російської Федерації. У цьому зв'язку балтійські країни почали нарощувати озброєння і збільшувати витрати на оборону, використовуючи при цьому ресурсну базу НАТО. Окрім залучення політико-оборонних механізмів НАТО, балтійські країни є активними учасниками Європейської політики безпеки і оборони (ЄПБО), метою якої

є формування системи забезпечення європейської безпеки, зниження рівня загроз та конфліктності на європейському континенті. Усі вищезгадані механізми є важливим чинником у гарантуванні безпеки Литви, Латвії та Естонії, що можуть вберегти балтійські країни від можливої агресії зі сторони Росії.

Аналіз досліджень і публікацій. Досліджуючи зазначену проблему використано публікації як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Зокрема, питання становлення та розвитку Європейської політики безпеки і оборони досліджувалися Кастільйо де ла Торре [12], Петерсон [15], Ховордом [13], а також українськими дослідниками Грицяком І.А. [1], Заворітнею Г.П. [3], Микієвичем М.М. [4], Фесенко Н.С. [8], Шатуном В.Т. [9] та ін. Питання участі балтійських країн у Європейській політиці безпеки та оборони є малодослідженим в Україні, що й визначає актуальність цієї статті та викликає значний інтерес серед дослідників Європейського Союзу.

Мета дослідження – аналіз причин виникнення і розвитку Європейської політики безпеки і оборони, її переваги та недоліки, а також ролі балтійських країн у ЄПБО та основних загроз і викликів безпеці балтійських країн, зокрема з боку Росії.

Виклад основного матеріалу. Одним з нових динамічних напрямів інтеграції в межах Європейського Союзу є Спільна зовнішня та безпекова політика, формування якої розпочалося ще наприкінці ХХ сторіччя. Європейська політика безпеки і оборони ЄС є частиною Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗПІВ), яка до 2009 р. складала другу «опору» ЄС, що була інституціоналізована 1993 року. За Лісабонським договором СЗПІВ фактично складається з двох частин: спільної зовнішньої політики і її автономної складової – європейської політики безпеки і оборони (ЄПБО). Як зазначається у Договорі про Європейський Союз, її завданням є «забезпечення Союзу здатності до оперативних дій, що опирається на цивільні і військові засоби» (п. 1 ст. 42), в перспективі ЄПБО «містить у собі поступальну розробку спільної оборонної політики Союзу» (п. 2 ст. 42) [5].

Європейська політика безпеки та оборони офіційно була започаткована на Саміті ЄС у м. Кельн у червні 1999 року і стала логічним продовженням реалізації Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. Поштовхом для поглиблення співпраці держав-членів ЄС у сфері безпеки і оборони стала криза в Косово, тому держави – члени ЄС з кінця 1998 р. приступили до інтенсивного нарощування власних інтеграційно-політичних зусиль у галузі безпеки та оборони. Отже, на сесії Європейської ради в м. Кельн глави держав і урядів держав – членів ЄС взяли курс на будівництво Європейської політики безпеки і оборони, в основу якої були поставлені такі цілі: посилення можливостей ЄС у сферах забезпечення миру, формування

дїездатності ЄС у військовій галузі для запобігання конфліктів і врегулювання криз у рамках «Петерсберзьких завдань», а також віднесення необхідних для цього завдань ЗЄС до «другої опори» ЄС (зовнішньополітична компетенція і питання безпеки), попередження конфліктних ситуацій та зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів статуту ООН [8]. Це, в свою чергу, вимагало покращення військових можливостей держав-членів ЄС. Також держави-члени ЄС намагалися у межах цього процесу активізувати Західноєвропейський Союз (ЗЄС). Проте результатом загальноєвропейських дебатів стало розуміння доцільності акумуляції зусиль та можливостей в межах політики ЄС. Для ЗЄС це означало його фактичне структурно-функціональне розчинення у ЄПБО ЄС.

На саміті Європейської ради в м. Ніцца у грудні 2000 року глави держав і урядів завершили формування структур ЄПБО, що відповідають за безпеку і оборону, концепція яких була розроблена на Кельнському саміті. Рішення у сфері ЄПБО приймаються, як правило, Радою ЄС. Структурним підрозділом, який відповідає за цей напрям, є Рада із загальних питань та зовнішніх відносин, склад якої формується з міністрів закордонних справ [8]. Європейська стратегія безпеки, прийнята 12 грудня 2003 р., визначила нові глобальні виклики, що поставили перед світовим співтовариством і відповідно головні загрози європейській безпеці. До них насамперед відносяться тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, регіональні конфлікти та організована злочинність. Відповідно до визначених загроз було окреслено цілі, яких Європа має прагнути, щоб захистити власну безпеку: реагування на загрози; створення механізмів попередження та реагування, у тому числі у сфері активного кризового менеджменту і міжнародного співробітництва; побудова безпеки в найближчому оточенні; реагування на загрози в найближчому оточенні з метою попередження і недопущення конфліктів та криз; побудова міжнародного порядку, заснованого на ефективному багатосторонньому співробітництві; активне співробітництво з іншими впливовими гравцями на міжнародній арені, зокрема з впливовими світовими організаціями [7].

У Стратегії також міститься заклик до активізації зовнішньополітичних зусиль ЄС шляхом удосконалення потенціалу можливостей і поліпшення координації дій. У документі підкреслюється необхідність зміцнення міжнародних інститутів і міжнародного права з особливим упором на превентивний характер усього інструментарію ЄС, при цьому не виключається застосування військової сили як останній засіб попередження конфліктів та врегулювання криз [8].

З набуттям чинності Лісабонським договором 1 грудня 2009 р., яким було внесено відповідні зміни до засновницьких договорів ЄС, за-

проваджено посаду Президента Європейського Союзу. Він очолює Європейську Раду та представляє ЄС у сфері спільної зовнішньої та безпекової політики без шкоди повноваженням Високого представника із зовнішніх відносин та безпекової політики. Для реалізації ухвалених рішень було створено низку виконавчих органів ЄС: офіс Високого представника ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки; Комітет політики і безпеки; Військовий комітет; Військовий штаб ЄС. Ключовим положенням Лісабонського договору є пункт про взаємну оборону, який зобов'язує надати допомогу і підтримку у разі, коли «територія країни – члена ЄС стане жертвою військової агресії». Цей пункт схожий зі ст. V Вашингтонського договору, але важливо, що європейський документ сформульований жорсткіше, ніж документ НАТО. Це зобов'язання про колективну оборону у випадку воєнного нападу на будь-яку з країн-членів, а також положення про зобов'язання взаємного захисту країн – членів ЄС у разі терористичної атаки, стихійних або техногенних катастроф [9, с. 64].

При здійсненні цієї політики проблемним є розподіл повноважень між ЄС і НАТО, членами якого є більшість держав-членів. У рішеннях ювілейного Вашингтонського саміту НАТО 1999 р. була виражена підтримка «рішучості ЄС мати здатність самостійних дій, що передбачає прийняття рішень і утвердження військових акцій тоді, коли Альянс як такий не задіяний» [10, с. 384].

Зважаючи на ці особливі міжнародно-правові зобов'язання частини держав-членів (нейтралітет, членство в НАТО) передбачено поступовість їхньої участі в цій політиці. Особливо підкреслюється роль НАТО в здійсненні ЄПБО. Групам держав, що прагнуть піти шляхом співробітництва в окремих сферах ЄПБО далі, ніж та, на яку готові інші держави-члени, надається можливість робити це з використанням ресурсів ЄС і не виходячи за межі його інституційної системи. Причому окремі держави можуть проводити миротворчі місії за рішенням Ради, представляючи інтереси всього ЄС [10, с. 385].

Балтійські країни, будучи як членами НАТО, так і ЄС, а відповідно і учасниками Спільної політики безпеки та оборони, все ж основним гарантом своєї національної безпеки вважають Сполучені Штати Америки. Однією з причин цього є сприйняття Росії як основного джерела нестабільності. Іншою – є відсутність довіри у здатності ЄПБО протистояти сучасним загрозам. Хоча ці держави прагнуть бути повноправними членами Європейського Союзу і його політики, їх впевненість у здатності ЄС створити потужну оборонну політику є низькою. Військова потужність ЄС без військової підтримки США вважається практично безперспективною для них. Проте, свою роль вони вбачають саме у координації співпраці між НАТО та ЄС у галузі

безпеки та оборони. Естонія, Латвія і Литва хочуть бути «натовцями в Європейській політиці безпеки і оборони» [16].

Балтійські країни визначили перелік суб'єктів, які безпосередньо впливають на забезпечення їх національної безпеки: США, НАТО та ЄС, а також інші країни-партнери, зокрема скандинавські держави. Все ж вирішальну роль у забезпеченні їх національної безпеки, Литва, Латвія та Естонія відводять НАТО за підтримки США. Вони також розмежовують військову та економічну безпеку, вважаючи, що НАТО є головним інструментом у забезпеченні першої, а ЄС – другої.

Позиція Естонії, Латвії та Литви щодо ЄПБО є наступною: жодна з балтійських країн не прагнула наділити ЄС жорсткими регуляторними механізмами в галузі безпеки і оборони, а обмежитися питаннями врегулювання криз та «м'якої безпеки». Нечіткий опис місії сил ЄС (викладений у Петербурзькій Декларації 1992 року і закріплений в Амстердамському договорі 1997 року, а згодом і в інших документах ЄС) був цілком прийнятний для балтійських країн. Їх участь у ЄПБО є швидше символічною, оскільки позиція країн є такою, що вони можуть обмежувати свою участь у європейській політиці безпеки і оборони, якщо це буде суперечити або перешкоджати їх зобов'язанням по НАТО. Для балтійських країн основною метою політики є збереження сильних трансатлантичних зв'язків. Проте це не означає, що вони бояться бути активними учасниками європейської політики безпеки і оборони, навпаки, вони прагнуть створювати її, а не лише приєднуватися до вже створеної. Акцент робиться на участі у прийнятті рішень і на отриманні нових можливостей для реалізації власних національних інтересів у галузі безпеки і оборони [16].

Для балтійських країн важливими є дві складові ЄПБО: Європейське оборонне агентство (ЄОА) і бойові групи. Рішення про створення Європейського оборонного агентства підкреслило необхідність гармонізації зусиль держав-членів у: розвитку оборонних можливостей; координації виробництва і придбання озброєнь; а також реалізації політики щодо зміцнення оборонно-промислового комплексу ЄС.

У той час як інтерес до ЄОА є значним, питання створення бойових груп ще розглядається в балтійських країнах. Концепція створення бойової групи була запропонована для того, щоб вирішити одну з поточних проблем, а саме – відсутність можливості розгортання менших груп швидкого реагування.

Естонія, Латвія та Литва вважають, що нова структура (ЄПБО) є наразі в стадії розробки, і не в змозі зробити свій внесок у гарантування безпеки балтійських країн. Вони, все ж, вбачають в НАТО основного гаранта їхньої безпеки, суверенітету та територіальної цілісності.

На сьогоднішній день балтійські країни у

тісній співпраці зі США та НАТО змушені на-рошувати свої зусилля для протидії загрозам з боку Російської Федерації. Це, зокрема, стало однією з центральних тем саміту НАТО в Уельсі у вересні 2014 року, де було ухвалено рішення щодо посилення військової присутності США та НАТО в Литві, Латвії, Естонії та Польщі (розгортання в кожній з цих країн тактичних груп ротного рівня на ротаційній основі загальною чисельністю до 1 тис. військовослужбовців), а також активізації заходів оперативної та бойової підготовки Об'єднаних збройних сил (ОЗС) Альянсу в регіоні [6].

Особливе занепокоєння в балтійських країнах викликає різке зростання кількості порушень російськими літаками повітряних кордонів балтійських країн. У цьому зв'язку підрозділи місії охорони повітряного простору НАТО вдвічі збільшили кількість винищувачів у Литві (до восьми одиниць), а до Естонії були направлені чотири винищувачі F-16 Королівських ВПС Данії. Також додатково чотири винищувачі розміщені на військово-повітряній базі в польському місті Мальборк. Недостатньо захищеними балтійські країни відчують себе і в межах свого водного простору.

Провокаційні дії РФ у регіоні Балтійського моря та обережна позиція західних лідерів спонукала балтійські країни власними силами подбати про посилення рівня безпеки, використовуючи при цьому ресурсну базу НАТО. В межах Балтійського регіону розпочалася серія спільних військових навчань країн-членів НАТО. Так, у період 3-15 листопада 2014 року у Литві відбулися міжнародні навчання «Залізний меч-2014» за участю щонайменше 2,5 тис. військовослужбовців Збройних сил США, ФРН, Канади, Великобританії, Чехії, Естонії, Литви, Люксембурга та Угорщини. Опрацьовувались питання колективної оборони на випадок зовнішньої військової агресії, включно з заходами з передислокації військ НАТО до балтійських країн та їх матеріально-технічного забезпечення [6].

9-17 листопада 2014 року в Естонії пройшли командно-штабні навчання НАТО «Трайдент Джанкче» (Trident Juncture), де працювали штаби різного рівня в умовах нападу потужної ворожої країни на одного із членів Північноатлантичного союзу. Вперше до навчання залучались Об'єднаний центр розробки концепцій бойового застосування ОЗС НАТО (Норвегія), штаб Об'єднаного командування ОЗС НАТО (Італія)

та штаб Стратегічного командування операцій ОЗС НАТО (Бельгія), що свідчить про посилену увагу керівництва Альянсу до відбиття агресії з боку Росії [2].

Не менш важливе значення приділяється налагодженню взаємодії і між балтійськими країнами у безпековій та оборонній сфері. Наприклад, на початку листопада 2014 року на базі латвійського полігону Адажи зустрілись головнокомандувачі збройних сил Литви, Латвії та Естонії. Вони обговорювали координацію заходів з військового будівництва трьох країн в світлі рішень Уельського саміту НАТО. Особлива увага на цій зустрічі приділялась поглибленню тристороннього співробітництва в межах проектів розвитку та забезпечення діяльності ескадри ВМС Балтійських країн BALTRON, системи ППО та повітряного простору BALTNET, а також Балтійського батальйону (у 2016 році його делегують до складу Сил швидкого реагування НАТО).

Литва, Латвія та Естонія разом зі своїми партнерами активізують також зусилля для протидії спеціальним заходам Росії в межах «гібридних війн».

Висновки. Європейський Союз набув значного прогресу у впровадженні Європейської політики безпеки та оборони. Однак очевидно, що формування та розвиток Європейської спільної політики безпеки та оборони потребує значно більших політичних зусиль та ресурсів. Також необхідним є досягнення консенсусу щодо пріоритетів зовнішньої політики ЄС, в межах якої формуються стратегічні завдання ЄПБО. Вдосконалення та зміцнення потребує також інституційна та адміністративна система ЄПБО.

Агресія Росії проти України є лакмусовим папірцем для ЄПБО щодо забезпечення національної безпеки Естонії, Латвії і Литви. Якщо ЄПБО прагне забезпечити безпеку зокрема балтійських країн, необхідно у першу чергу чітко визначити загрози, а також визнати свої невдачі, зокрема те, що прагнення ЄС бачити в Російській Федерації демократичного партнера зазнало невдачі. Хоча ці держави прагнуть бути повноправними членами Європейського Союзу і його політики, їх впевненість у здатності ЄС створити потужну оборонну політику є низькою. Військова потужність ЄС без військової підтримки США вважається практично безперспективною для них. Проте, свою роль вони вбачають саме у координації співпраці між НАТО і ЄС у галузі безпеки та оборони.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Грицяк І.А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу [Текст] / за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого [та ін.]. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. – 620 с.
2. Досвід країн Балтії щодо протидії агресії зі сторони Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/opyt-baltii/> - Назва з екрана.
3. Заворітня Г.П. Міжнародно-політичні основи становлення і розвитку спільної європейської безпекової та оборонної політики : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 [Електронний ресурс] / Г.П. Заворітня; Львівський

- національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2006. – 222 с. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/336959.html> - Назва з екрана.
4. Микієвич М.М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки : монографія [Текст] / М.М. Микієвич. – Л., 2005. – 416 с.
5. Основи права Європейського Союзу : нормативні матеріали (зі змінами, внесеними Лісабонським договором) [Текст]. – Х.: ФІНН, 2010. – 392 с.
6. Солов'ян В. Новий вимір безпеки Балтійського регіону та перспективи Балто-Чорноморського проекту [Електронний ресурс] / В. Солов'ян // Центр досліджень армії, конверсії і роззброєння. – 2014. – Режим доступу: <http://cacds.org.ua/ru/comments/386> - Назва з екрана.
7. Снігир О. Європейська політика безпеки та оборони: стратегічні аспекти співпраці України з ЄС – визначення напрямів та формату [Електронний ресурс] / О. Снігир. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/November/2.htm>. - Назва з екрана.
8. Фесенко Н.С. Становлення та розвиток Європейської політики безпеки і оборони [Електронний ресурс] / Н.С. Фесенко // Актуальні проблеми державного управління – 2010. – № 2 (38). – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-2/doc/4/01.pdf> - Назва з екрана.
9. Шатун В.Т. Оборонна і безпекова політика Європейського Союзу: формування та еволюція [Електронний ресурс] / В.Т. Шатун // Наукові праці. Політологія. – 2014. – Вип. 218, т. 230. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npchdupol_2014_230_218_13.pdf - Назва з екрана.
10. Шелудченкова А. С. Спільна політика безпеки і оборони в структурі Європейського Союзу [Електронний ресурс] / А.С. Шелудченкова // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdp_2011_60_54.pdf - Назва з екрана.
11. Castagnetti F. The Evolution of the Security Order in Europe: Importance of Multinational Forces [Electronic resource] / F. Castagnetti. – Regime to access: <http://www.dtic.mil/cgibin/GetTRDoc?AD=ADA249430&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>. - Назва з екрана.
12. Castillo de la Torre F. The EU Common Security and Defence Policy [Text] / F. Castillo de la Torre // Common Market Law Review. – N.Y.: Oxford University Press, 2014. – P. 1544–1548.
13. Howorth J. Security and defense policy of the European Union [Text] / J. Howorth. – N.Y.: Palgrave Macmillan, 2007. – 315 p.
14. Oakes M. Common European Security and Defence Policy: A Progress Report [Text] / M. Oakes; International affairs and defence section. House of commons library. Research paper 00/84. 31 October 2000. – 60 p.
15. Peterson J. The institutions of the European Union [Text] / J. Peterson, M. Shackleton. – N.Y.: Oxford University Press, 2006. – 390 p.
16. Tromer E. Baltic perspectives on the European Security and Defence Policy [Electronic resource] / E. Tromer – Regime to access: <http://books.sipri.org/files/books/SIPRI06BaHeSu/SIPRI06BaHeSu23.pdf>

Стаття надійшла до редакції 23.03.2015

REFERENCES:

1. *Hrutsyak, I. A.* Pravova ta instyucijna osnova Yevopejskoho Sojuzu (Legal and institutional framework of the European Union). Kharkiv, 2009, 620 p.
2. *Dosvid krain Baltiji schodo protudiji agresiji zi storony Rosijskoji Federaciji* (The experience of the Baltic states to oppose aggression from the Russian Federation). Regime to access : <http://bintel.com.ua/uk/article/opyt-baltii/>
3. *Zavoritnya, H.P.* Miznarodno-politychi osnovy stanovlennja I rozvytku spilnoji jevrolejskoji bezpekovoji ta oboronnoji polityky : dysertacija (International and political foundations of the formation and development of Common European Security and Defence Policy : PhD thesis). Lviv, 2006, 222 p. Regime to access : <http://disser.com.ua/content/336959.html>
4. *Mykijevych, M.M.* Instyucijne pravo Jevrolejskoho Sojuzu u sferi zovnishnoji polityky i bezpeky: monografija (Institutional Law of the European Union's foreign policy and security: a monograph). Lviv, 2005, 416 p.
5. *Osnovy prava Yevrolejskoho Sojuzu : normatyvni materialy (zi zmiamy vnesenymy Lisabonskym dogovorom)* (Principles of the EU Law: normative materials (amended by the Treaty of Lisbon). Kharkiv, 2010, 392 p.
6. *Solovjan, V.* Novyj vymir bezpeky Baltijskoho region i perspektivy Balto-Chornomorskoho proektu (A new dimension of security of the Baltic region and prospects of the Baltic-Black Sea Project). *Centr isledovaniy armiji, konversiji i razoruzenija*, 2014. Regime to access : <http://cacds.org.ua/ru/comments/386>
7. *Snihyr, O.* Yevrolejska polityka bezpeky ta oborony: strategichni aspekty spivpraci Ukrajiny z EU – vyznachennja napryamiv ta formatu (European Security and Defence Policy: strategic aspects of cooperation between Ukraine and the EU - determination of areas and format). Regime to access : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/November/2.htm>.
8. *Fesenko, N.S.* Stanovlennja ta rozvytok Yevrolejskoji polityky bezpeky i oborony (The formation and development of the European Security and Defence Policy). *Aktualni problem derzavnoho upravlinnja*, 2010, no 2(38). Regime to access : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-2/doc/4/01.pdf>
9. *Shatun, V.T.* Oboronna i bezpekova polityka Yevrolejskoho Sojuzu : formuvannja ta evoljucija (Defence and security policy of the European Union: formation and evolution). *Naukovi praci. Politologija*, 2014, no 218, vol. 230. Regime to access : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN

&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npchdupol_2014_230_218_13.pdf

10. *Sheludchenkova, A.S.* Spilna polityka bezpeky i oborony v strukturi Yevropejskoho Sojuzu (Common Security and Defence Policy in the structure of the European Union). *Aktualni problem derzhavy i prava*, 2011. Regime to access : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdp_2011_60_54.pdf

11. Castagnetti, F. The Evolution of the Security Order in Europe: Importance of Multinational Forces. Regime to access : <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA249430&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>.

12. Castillo de la Torre, F. The EU Common Security and Defence Policy. *Common Market Law Review*. – N.Y.: Oxford University Press, 2014. pp. 1544–1548.

13. Howorth, J. Security and defense policy of the European Union. N. Y. : Palgrave Macmillan, 2007. 315 p.

14. Oakes, M. Common European Security and Defence Policy: A Progress Report; International affairs and defence section. House of commons library. Research paper 00/84. 31 October 2000. 60 p.

15. Peterson, J. The institutions of the European Union. New York : Oxford University Press, 2006. 390 p.

16. Tromer, E. Baltic perspectives on the European Security and Defence Policy. Regime to access : <http://books.sipri.org/files/books/SIPRI06BaHeSu/SIPRI06BaHeSu23.pdf>

Гладиш Маріанна Леонідівна – кандидат політичних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка
Адреса: 79000, м.Львів, вул. Університетська, 1
E-mail: mgladysh@ukr.net

Краєвська Оксана Анатоліївна – кандидат політичних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка
Адреса: 79000, м.Львів, вул. Університетська, 1
E-mail: okraj@ukr.net

Gladysch Marianna Leonidivna – PhD in political science, associate professor
Ivan Franko national university of Lviv
Address: 1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
E-mail: mgladysh@ukr.net

Krayevska Oksana Anatoliivna – PhD in political science, associate professor
Ivan Franko national university of Lviv
Address: 1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
E-mail: okraj@ukr.net